

А. І. Багдановіч

(Мінск, УА «Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт»)

ПАЛІТЫКА САМАДЗЯРЖАЎЯ Ў ДАЧЫНЕННІ ДА ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХІХ СТ.

У другой палове ХІХ ст. у Беларусі, як і ва ўсёй Расійскай імперыі, былі праведзены буржуазныя рэформы, якія карэнным чынам змянілі жыццё грамадства. Яны спрыялі развіццю прамысловасці, сельскай гаспадаркі, укараненню перадавых тэхналогій ва ўсіх сферах матэрыяльнай вытворчасці, што, у сваю чаргу, патрабавала даследаванняў, тэхнічных удасканаленняў і вынаходак. Нягледзячы на невялікую колькасць буйных навуковых цэнтраў ў беларускіх губернях, менавіта тут з'яўляецца мноства цікавых распрацовак, і даследаванняў ў галіне прыродазнаўчых і сацыяльных навук.

Матэрыяльна дзяржава не падтрымлівала ніякіх праектаў і даследаванняў у галіне прыродазнаўчых навук за выключэннем экспедыцыі генерала І. І. Жылінскага. Мясцовыя навукоўцы і вынаходнікі займаліся сваёй дзейнасцю за свой кошт або за кошт агульнарасійскіх грамадскіх навуковых таварыстваў, такіх як Рускае геаграфічнае, Рускае фізіка-хімічнае, Рускае тэхнічнае і інш. Членамі гэтых таварыстваў былі заможныя людзі, што плацілі ўзносы, за кошт якіх і падтрымлівалася навуковая дзейнасць інтэлігенцыі. Свае вынаходкі навукоўцы ўкаранялі ў масы праз рэгіянальныя, усерасійскія, міжнародныя выставы, якія ў другой палове ХІХ ст. па большай частцы знаходзіліся ў прыватных руках [4, с. 36].

Віленская археаграфічная камісія, заснаваная па ініцыятыве генерал-губернатора У. І. Назімава, а затым і М. М. Мураўёва атрымала ад урада заданне абгрунтаваць палітыку самадзяржаўя ў Паўночна-Заходнім краі. Яна павінна была адабраць для публікацыі крыніцы, якія пацвярджаюць “спрадвечную рускасць” беларускіх, літоўскіх і ўкраінскіх зямель, таму дзяржава асігнавала значныя сродкі. Толькі ў 1863 г. на патрэбы Археаграфічнай камісіі было выдзелена 14 тысяч рублёў.

Спачатку ўлады паспрабавалі жорстка кантраляваць дзейнасць камісіі за кошт уключэння ў яе склад адданных самадзяржаўю чыноўнікаў. У выніку атрымалася, што з 4 членаў камісіі толькі адзін умеў чытаць старажытныя тэксты – астатнія падыходзілі толькі для палітычнага нагляду. Менш чым праз год Мураўёў зразумеў, што такая

камісія не толькі не можа ідэалагічна адстойваць інтарэсы царызму, але і наогул нічога не можа і перагледзеў падыход да справы. Склад камісіі памяншлі на больш прафесійны, і за 50 гадоў свайго існавання яна апрацавала і апублікавала 63 тамы крыніц аб'ёмам каля 35 тыс. старонак, а таксама правяла шэраг каштоўных крыніцазнаўчых даследаванняў [7, с. 32].

Рускае геаграфічнае таварыства было больш незалежнае ад улады таму, што існавала за кошт узносаў сваіх членаў і мела большую свабоду ў дзеяннях. Спробы дзяржавы дыктаваць яму тэматыку даследаванняў часцяком ігнараваліся, асабліва ў беларускай правінцыі. Гэта увыніку стала асноўнай прычынай негаласнай забароны дзейнасці яго Паўночна-Заходняга аддзялення.

У сярэдзіне 1860-х гг. улады спрабавалі прымусіць Рускае геаграфічнае таварыства выканаць ідэалагічны заказ. У 1863 г. яны падтрымалі планы РГТ па адпраўцы навуковай экспедыцыі на Паўночна-Заходнюю тэрыторыю для вывучэння насельніцтва, рэлігіі, класа і роду заняткаў. Аднак у сувязі з паўстаннем 1863 г. працы ў экспедыцыі былі спыненыя. Пытанне пра гэта зноў было узнята ў 1866 г. Экспедыцыю дазволілі, але пры ўмове, што асаблівае значэнне атрымаюць этнаграфічныя даследаванні, вынікі якіх трэба было прывесці ў адпаведнасць з афіцыйным пунктам гледжання прыналежнасці насельніцтва рэгіёну да рускага народа. Аднак члены РГТ не спяшаліся выконваць жаданне ўладаў і фальсіфікаваць факты таму, што вывучэннем беларускай зямлі займаліся добрасумленныя і высокамаральныя навукоўцы: Н. І. Насовіч, П. В. Шэйн, М. А. Дзмітрыеў, І. А. Берман і іншыя [6, с. 91].

У пачатку 1960-х гг. беларуская інтэлігенцыя выступіла за стварэнне Паўночна-Заходняга аддзялення Рускага геаграфічнага таварыства, якое павінна было аб'яднаць усіх крязнаўцаў і стаць цэнтрам культурнай, адукацыйнай і навуковай дзейнасці. Ініцыятыва яго арганізацыі належала прадстаўніку афіцыйных колаў – папярочелю Віленскай навучальнай акругі І. П. Карнілаву, які хадайнічаў аб стварэнні Паўночна-Заходняга аддзела РГТ у якасці процівагі Археалагічнай камісіі пры Віленскім музеі старажытнасцей, які быў заснаваны ў 1855 г., на думку І. П. Карнілава, як цытадэль сепаратызму [5, с. 120].

Аднак Паўночна-Заходні аддзел РГТ стаў дрэннай процівагай, бо яго сябры таксама бачылі ў якасці асноўнай мэты сваёй працы аб'ектыўнае навуковае вывучэнне Беларусі, а не выкананне ідэалагічных заказаў. Таму ў 1875–1876 гг. дзейнасць аддзялення спынілі. Фармальна яно не было ліквідавана, але фактычна спыніла сваё існаванне. Актывізацыя мясцовай прагрэсіўнай інтэлігенцыі, якая выходзіць за

рамкі афіцыйнай прапаганды, была не ў інтарэсах самадзяржаўя. Вядомы беларускі этнограф Е. Р. Раманаў сведчыў аб тым, што на падставе імператарскіх цыркуляраў мясцовыя ўлады пагражалі дзяржслужачым, настаўнікам, урачам і іншым прадстаўнікам інтэлігенцыі, якія займаліся навуковай, літаратурнай, культурнай і адукацыйнай дзейнасцю, звальненнем і іншымі рэпрэсіўнымі мерамі [2, с. 84].

У 1855 г. Е. П. Тышкевіч стварыў Віленскі музей старажытнасцяў і Віленскую археалагічную камісію, якая існавала пры музеі. У музеі была сабраная найбагацейшая калекцыя помнікаў беларускай даўніны, якая налічвала больш за 27 тысяч экспанатаў. У першы год працы музей наведала 71500 жыхароў і гасцей Вільні. Супрацоўнікі музея і археалагічнай камісіі, напісалі працы па гісторыі, археалогіі, краязнаўстве і мовазнаўстве Беларусі. У планы стваральнікаў уваходзіла арганізацыя публічных курсаў у кожным з аддзяленняў: этнаграфічным, гісторыка-археалагічным, прыродазнаўчым. Планавалася таксама ператварыць Віленскую археалагічную камісію і музей у навуковае таварыства, што зрабіла б гэтыя ўстановы незалежнымі ад дзяржавы (і музей, і Камісія былі падпарадкаваныя Міністэрству адукацыі). Аднак гэты план не ажыццявіўся [3, с. 108].

Намер ператварыць музей у самастойнае навуковае таварыства супаў з паўстаннем 1863 г., што і справакавала яго разгром. Музей быў абвешчаны ідэалагічным гняздом сепаратызму і М. Мураўёў падпарадкаваў Музей старажытнасцяў і археалагічную камісію публічнай бібліятэцы. У Румянцаўскі музей было перададзена 268 экспанатаў, якія нагадваюць пра "... польскае у краі валадаранне і штучна падтрымліваюць паміж мясцовым насельніцтвам нязбытныя надзеі і злачынныя памкненні". Па сведчанні сучаснікаў пасля мураўёўскага разгрому, музей уяўляў сабой сумнае відовішча, збор старажытнасцяў стаў дрэнна арганізаваным прыдаткам Віленскай публічнай бібліятэкі, а спробы яе кіраўнікоў Іллі Уладзімірава і Івана Спрагіса абараняць музей праз друк не ўвянчаліся поспехам [1, с. 85].

Як відаць з прыведзеных фактаў, самадзяржаўе матэрыяльна падтрымлівала толькі тыя навуковыя праекты, якія былі накіраваныя на вырашэнне яго надзённых праблем (экспедыцыя генерала Жылінскага) або на яго ідэалагічную падтрымку (Віленская Археаграфічная камісія). Самадзяржаўе імкнулася захаваць палітычны кантроль над іншымі навуковымі арганізацыямі, а часам проста прымушала іх прасоўваць вядомую Увараўскую трыяду. Калі навуковыя грамадства спрабавалі выйсці з-пад дрэбязнай ідэалагічнай апекі, яны зачыняліся. Нягледзячы на гэта, інтэлігенцыя, імкнуліся да аб'ектыўнага вывучэння беларускай

зямлі і большай часткай супраціўляліся спробам дзяржструктур прымусяць яе адыгрываць ролю правадыроў русіфікатарскай палітыкі. З-за сваёй навуковай і грамадзянскай сумленнасці большасць даследчыкаў не магло зрабіць неабходныя высновы, таму рэалізацыя фінансуюцца самадзяржаўем праектаў заставалася незавершанай або дала вынікі, якія супярэчаць чаканым.

Список использованных источников и литературы

- 1 Алексеев, Л. В. Археология и краеведение Беларуси. XVI в. – 30-е годы XX в. / Л. В. Алексеев – Минск : Белорус. наука, 1996. – 286 с.
- 2 Бондарчик, В. К. Евдоким Романович Романов / В. К. Бондарчик. – Минск: Изд-во АН БССР, 1961. – 307 с.
- 3 Гужалоўскі, А. А. З гісторыі музейнай справы ў Беларусі / А. А. Гужалоўскі // Беларускія музеі: гісторыя, хроніка, сучаснасць. – 1998. – № 4. – С. 15–57.
- 4 Киштымков, А. Л. Беларусь на выставках XIX начала XX в. : дисс. канд. истор. наук: 07.00.02 / А. Л. Киштымков. – Минск, 2001. – 205 с.
- 5 Савицкая, А. А. О культурно-просветительской работе Северо- Западного отдела РГО / А. А. Савицкая // Вопросы культуры и искусства Белоруссии. – 1987. – №. 6. – С. 119–127.
- 6 Шейн, П. В. Этнографическое исследование Северо-Западных губерний экспедицией Императорского Русского Географического общества / П. В. Шейн // Известия Императорского Русского Географического общества СПб, 1867. – Т. 3. – С. 87–98.
- 7 Яцкевіч, Д. Л. Віленская археаграфічная камісія. / Д. Л. Яцкевіч // Беларуская мінуўшчына – 1994. – № 2. – С.29–35.